

Araştırma Makalesi

Mersin Univ Sağlık Bilim Derg 2023; 16(2):259-269

doi:10.26559/mersinsbd.1302442

Hemşirelik öğrencilerinin pandemi sürecinde Covid-19 korkusu, ölüm kaygısı ve psikolojik sağlık durumları arasındaki ilişki

 Ebru Yıldız Karadeniz¹, Ahmet Özdemir², Emine Kaplan Serin³

¹Mersin Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Hemşirelik Esasları ABD, Mersin, Türkiye

²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. SBF Hemşirelik Bölümü, Cerrahi Hastalıklar Hemşireliği ABD, Kahramanmaraş, Türkiye

³Mersin Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, İç Hastalıkları Hemşireliği ABD, Mersin, Türkiye

Öz

Amaç: Bu araştırma, Covid-19 pandemi sürecinde hemşirelik bölümü öğrencilerinde Covid-19 korkusu, ölüm kaygısı ve psikolojik sağlık durumları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapıldı. **Yöntem:** 322 hemşirelik öğrencisi ile kesitsel türde yapılan araştırmanın verileri Kişisel Bilgi Formu, Covid-19 Korkusu Ölçeği, Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği kullanılarak mobil internet aracılığıyla çevrimiçi platformda toplandı. **Bulgular:** Ölüm Kaygısı Ölçeği ile Covid-19 Korkusu Ölçeği toplam puanları arasında orta düzeyde pozitif korelasyon, Kısa Dayanıklılık Ölçeği ile Covid-19 Korkusu Ölçeği toplam puanları arasında ise zayıf ve negatif korelasyon saptandı ($p<0.001$). Buna göre ölüm kaygısı, Covid-19 korkusunu %38.8 oranında etkiledi. Psikolojik sağlamlığın, öğrencilerde Covid-19 korkusunu %10.1 oranında etkilediği belirlendi. **Sonuç:** Sonuç olarak bireylerin psikolojik sağlamlıklarının psikolojik danışma, terapiler, grupla psikolojik danışma ve psiko-sosyal müdahale yoluyla güçlendirilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 korkusu, ölüm kaygısı, psikolojik sağlık

---

Yazının geliş tarihi: 25.05.2023

Yazının kabul tarihi: 13.07.2023

Sorumlu yazar: Ebru Yıldız Karadeniz, Mersin Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Hemşirelik Esasları ABD, Mersin.Tel:0324 3610001/14221, E-posta: ebruyildiz@mersin.edu.tr

The relationship between the fear of Covid-19, death anxiety and psychological resilience of nursing students during the pandemic process

Abstract

Aim: This study was conducted in order to determine the relationship between the fear of COVID-19, death anxiety and psychological resilience of nursing school students during the COVID-19 pandemic process. **Methods:** The data of the cross-sectional study, which was conducted with 322 nursing students, were collected on the online platform via the mobile internet using the Personal Information Form, The Fear of Covid-19 Scale, the Death Anxiety Scale and the Brief Psychological Resilience Scale. **Results:** A moderate positive correlation was detected between the total scores of the Death Anxiety Scale and The Fear of Covid-19 Scale, and a weak negative correlation was detected between the total scores of the Psychological Resilience Scale and The Fear of Covid-19 Scale ($p < 0.001$). Accordingly, death anxiety affected the fear of Covid-19 by 38.8%. Resilience affected the participants' fear of Covid-19 by 10.1%. **Conclusion:** In conclusion, strengthening the resilience of individuals through counseling, therapies, group counseling, and psycho-social intervention could be recommended.

Keywords: Fear of Covid-19, death anxiety, psychological resilience

Giriş

2019 yılından bu yana bireysel ve toplumsal düzeyde yaşamın pek çok farklı alanını etkileyen Covid-19 pandemisinin sadece bir sağlık sorunu değil, politik, ekonomik ve psikolojik boyutlarının da olduğu vurgulanmaktadır.¹⁻³ Nitekim pandeminin ilanı ile birlikte evrensel bir kaygının başlaması insanların bireysel boyutta hastalanma, ölüm korkusu, çaresizlik duyguları ve damgalanma yaşamasına, sağlık çalışanlarının ise hasta olma, ailelerini ve arkadaşlarını enfekte etme gibi korkuları yaşamalarına yol açmıştır.²⁻⁴ Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de Covid-19 salgını nedeniyle hayatın durma noktasına geldiği ve insanların ölüm kaygısını yoğun bir şekilde deneyimlediği düşünülmektedir. İnsan için güncelliğini hiçbir zaman yitirmeyen ölüm korkusunun insan yaşamına etkisi kaçınılmazdır. Bu korku ölümden ziyade insanlarda maddi ve manevi kaybın neden olduğu belirsizlik duygusundan kaynaklanan bir korkudur.⁵ Ancak ölçüsüz ve aşırı patolojik şekilde ortaya çıkan ölüm düşüncesi insan psikolojisinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Ölüm kaygısı karşısında sergilenen tutum ve davranışlardaki denge ve uyum bozuldukça bireyin kaygı düzeyi

artmakta ve çevreye uyum sağlama yeteneği güçleşmektedir.⁶

Yapılan çalışmalarda gençlerin pandemi ile ilişkili psikolojik sorunlar yaşaması, özellikle öğrencilerin Covid-19 pandemisinde psikolojik olarak etkilenen gruplar arasında önemli bir yer tutması dikkat çekmektedir.^{4,7,8} Geleceğin sağlık profesyonelleri olan bazı hemşirelik öğrencileri de Covid-19 pandemi döneminin başlangıcında sağlık kurumlarında uygulamalı derslerini yürüttüklerinden dolayı bu süreçten önemli ölçüde etkilenerek korku ve ölüm kaygısı yaşamışlardır. Literatürde yer alan çalışmalar da hemşirelik öğrencilerinin pandemi döneminde maruz kaldıkları stres, belirsizlik ve hastalık riski gibi faktörlerin psikolojik sağlamlık düzeylerini etkileyebileceğini göstermektedir.^{7,9,10} Psikolojik sağlamlık, bir bireyin stresle başa çıkma, adaptasyon ve kriz dönemlerinde duygusal dayanıklılık gösterme yeteneğini ifade eder. Yapılan araştırmalar, daha yüksek psikolojik sağlamlık düzeyine sahip olan hemşirelik öğrencilerinin kaygı ve ölüm korkusunu daha etkili bir şekilde yönetebildiklerini göstermektedir. Pandemi ve doğal afetler gibi olağan dışı durumlarda, en çok etkilenen gruplardan biri olan hemşirelik öğrencilerine verilen psikososyal destek bu

durumun fiziksel, ruhsal, sosyal ve spiritüel boyuttaki olumsuz etkilerini azaltabilir. Böylece hemşirelik öğrencilerinin sağlık hizmetlerindeki rolü ve katkısı daha etkili bir şekilde sürdürülebilir.^{7,9,10}

Gereç ve Yöntem

Çalışmanın Amacı ve Türü: Kesitsel tipte yapılan bu çalışmanın amacı; hemşirelik öğrencilerinin pandemi sürecinde deneyimlediği Covid-19 korkusu, ölüm kaygısı ile psikolojik sağlamlık durumları arasındaki ilişkiyi ve öğrencilerin pandemi ve doğal afet gibi durumlarla başa çıkabilmelerini sağlayacak, destek sistemlerini güçlendirebilecek girişimleri belirleyebilmektir.

Çalışmanın Yapılacağı Yer ve Zaman: Çalışma, Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki bir üniversitenin sağlık bilimleri fakültesinde Kasım-Aralık 2021 tarihleri arasında yürütüldü.

Çalışmanın Evreni ve Örnekleme: Evreni, çalışmanın yapıldığı üniversitenin sağlık bilimleri fakültesi hemşirelik bölümünde öğrenim gören lisans öğrencileri; örnekleme ise bu öğrenciler arasından çalışmaya katılmayı kabul eden öğrenciler oluşturdu. Araştırmanın yapıldığı tarihlerde üniversitenin sağlık bilimleri fakültesinde eğitim alan öğrenci sayısı 470 idi. Çalışmada örneklem seçimine gidilmeyerek çalışmaya katılmayı kabul eden gönüllü 322 öğrenci dahil edildi. Evrenin tamamına ulaşmanın hedeflendiği çalışmada, evrenin %68.5'ine ulaşıldı.

Verilerin Toplanması: Çalışmanın yapıldığı tarihlerde Covid-19' un hızlı yayılımı nedeniyle geleneksel yüz yüze anketlerin uygulanması mümkün olmadığından, veriler Kasım-Aralık 2021 tarihleri arasında mobil internet aracılığıyla çevrimiçi anketler uygulanarak toplandı. Öncelikle araştırmacılar tarafından öğrencilere çevrimiçi toplantı düzenlenip araştırmanın amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilerek çalışmaya katılmayı kabul eden öğrenciler belirlendi. Ardından araştırmacılar tarafından Google-Forms aracılığı ile hazırlanan anket formu gönüllü olan öğrencilere mail yolu ile gönderilerek

soruları cevaplamaları istendi. 2 hafta süresince aralıklarla anket formunu doldurmaları hususunda hatırlatma yapıldı.

Veri Toplama Araçları: Verilerin toplanmasında, "Kişisel Bilgi Formu", "Covid-19 Korkusu Ölçeği", "Ölüm Kaygısı Ölçeği" ve "Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği" kullanıldı.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından ilgili literatür incelenerek oluşturulan⁹⁻¹⁵ bu form öğrencilerin sosyodemografik ve tanımlayıcı özellikleri ile Covid-19'a yönelik deneyimledikleri durumları (yaş, sınıf, cinsiyet, ekonomik durum, evde yaşayan birey sayısı, ikamet edilen yer, kronik hastalık varlığı, sigara-alkol kullanım durumu, Covid-19 pandemisi risk faktörlerini azaltmak için uygulanan 14 kural hakkında bilgi varlığı, 14 kuralı uygulama durumu, günlük pandemi haberlerine ayrılan süre, pandemi hakkındaki düşüncesi, pandemi nedeniyle uyku ve beslenme düzenindeki değişiklik yaşama durumu) sorgulayan 17 sorudan oluşmaktadır.

Covid-19 Korkusu Ölçeği: 2020 yılında Ahorsu ve arkadaşları¹⁶ tarafından Covid-19 kaynaklı korku düzeyinin ölçülmesi için geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması Ladikli ve arkadaşları¹⁷ tarafından yapılmıştır. Ölçeğe ait öğeler oluşturulurken korku üzerine yapılan mevcut ölçekler kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmiş, uzmanlar tarafından değerlendirilmiş ve katılımcı görüşmeleri temel alınmıştır. Tek faktörlü yapıda ve beşli likert tipinde (1=Kesinlikle katılmıyorum; 5=Kesinlikle katılıyorum) olan ölçek yedi maddeden oluşmakta ve ters yönlü madde bulunmamaktadır. Ölçeğin iç tutarlılığı 0.82 ve test tekrar test güvenilirliği 0.72 olarak bulunmuştur. Ölçekten alınan yüksek puan, Covid-19 korkusunun yüksek olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada Cronbach Alpha değeri 0.61' dir.

Ölüm Kaygısı Ölçeği (ÖKÖ): 2016 yılında Sarıkaya ve Baloğlu¹⁸ tarafından geliştirilmiştir. 20 maddeden oluşan ölçekte, ölümün belirsizliğini "1, 2, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 17, 20" numaralı maddeler, ölümü düşünme ve tanıklığı "4, 8, 12, 13, 14, 16, 19" numaralı maddeler ve acı çekmeyi ise "3, 15 ve 18" numaralı maddeler ifade etmektedir. 0-12

puan aralığı çok düşük seviyede ölüm kaygısını, 13-29 puan aralığı düşük seviyede ölüm kaygısını, 30-47 puan aralığı orta seviyede ölüm kaygısını, 48-64 puan aralığı yüksek seviyede ölüm kaygısını, 65-80 puan aralığı ise çok yüksek seviyede ölüm kaygısını göstermektedir. Maddeleri 5'li likert formda hazırlanan ölçekte her bir maddeye verilen cevapların puanlanması "hiçbir zaman=0 puan", "nadiren=1 puan", "ara sıra=2 puan", "sık=3 puan" ve "her zaman=4 puan" şeklindedir. Ölçeğin güvenilirliğini ortaya koymak için ise Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .95, iki hafta süreli test-tekrar test güvenilirliği ise .82 bulunmuştur.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ): 2008 yılında Smith ve arkadaşları¹⁹ tarafından bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerini ölçmek için geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması 2015 yılında Doğan²⁰ tarafından yapılmıştır. 5'li likert tipinde olan ölçek, 6 maddelik, öz bildirim tarzı bir ölçme aracıdır. "Hiç uygun değil" (1), "Uygun Değil" (2), "Biraz Uygun" (3), "Uygun" (4), "Tamamen Uygun" (5) şeklinde bir cevaplama anahtarına sahiptir. Ölçeğin 2, 4, ve 6. maddeleri tersten kodlanmaktadır. Tersten kodlanan maddeler çevrildikten sonra alınan yüksek puanlar psikolojik sağlamlığın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi: Çalışmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS 25 istatistik paket programı (demo versiyon) kullanıldı. Değişkenler normallik, varyansların homojenliği ön şartlarının kontrolü yapıldıktan sonra (Shapiro Wilk Testi) değerlendirildi. Normallik ve varyansların homojenliği ön şartlarını sağlayan verilerin analizi parametrik, sağlamayan veriler de ise nonparametrik testler kullanılarak yapıldı. Ölçeklerin birbirleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için, Korelasyon ve Basit Lineer Regresyon testi uygulandı. Testlerin anlamlılık düzeyi için $p < 0.05$ kabul edildi.

Çalışmanın Etik Yönü: Çalışmaya başlamadan önce araştırmanın yapıldığı üniversitenin girişimsel olmayan klinik araştırmalar etik kurulundan 31.08.2021 Tarih ve 08 nolu karar ile etik kurul onayı, sağlık bilimleri fakültesinden de kurum izni alındı. Çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı ve

verilerin sadece bu çalışmada kullanılacağı konusunda bilgilendirmeler yapılarak katılımcıların gönüllü onamı alındı.

Bulgular

Sosyo-demografik özelliklerin yer aldığı Tablo 1'de katılımcıların %31.1'inin 3. Sınıf, %75.8'inin kadın, %76.4'ünün ekonomik durumunun orta olduğu ve %76.4'ünün şehirde ikamet ettiği tespit edildi. %94.7'sinin kronik hastalığının olmadığı, %89.1'inin sigara ve %97.5'inin alkol kullanmadığı ayrıca %93.2'sinin Sağlık Bakanlığı tarafından Covid-19 bulaşma riskine karşı belirlenen 14 kuralı bildiği ancak %56.2'sinin bu kuralları bazen uyguladığı saptandı. Katılımcıların yaş ortalamasının 20.93 ± 1.96 (18-29) tespit edilirken aynı ortamda beraber yaşanan birey sayısının 5.04 ± 1.61 (1-13) olduğu saptandı.

Katılımcıların Covid-19 haberlerini takip etme nedenleri ve pandeminin bireylerin yaşamına etkisinin yer aldığı Tablo 2'de katılımcıların % 51.9'unun Covid-19 bulaşma korkusu yaşadığı, %68.6'sının ekonomik durumunun etkilendiği, %77'sinin akademik gecikme yaşadığı, %84.5'inin günlük yaşamını etkilediği ve %52.8'inin Covid-19 haberlerini hayatını kaybetme korkusu nedeniyle takip ettiği saptandı. Ayrıca katılımcıların %60.9'unun uyku düzeninde ve % 55.3'ünün ise yeme düzeninde pandemiye bağlı olarak bir değişiklik olmadığı tespit edildi.

Ölçeklerin toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasındaki korelasyon analizinin sunulduğu Tablo 3'te Covid-19 Korkusu Ölçeği ile Ölüm Kaygısı Ölçeği toplam puan ortalamaları arasında pozitif yönde orta şiddette ilişki saptandı ($p < 0.001$). Buna göre katılımcıların Covid-19 korkusu arttıkça ölüm kaygısı artmaktadır. Ayrıca Covid-19 Korkusu Ölçeği ile Psikolojik Sağlamlık Ölçeği toplam puan ortalamaları arasında negatif yönde zayıf ilişki saptandı ($p < 0.001$). Katılımcıların Covid-19 korkusu azaldıkça psikolojik sağlamlık durumları artmaktadır. Ölüm Kaygısı Ölçeği alt boyutlarının kendi aralarında çok güçlü korelasyona sahip olduğu tespit edildi ($p < 0.001$).

Tablo 1: Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı (N:322)

	n	%	
Sınıf	72	22.4	
1.	59	18.3	
2.	100	31.1	
3.	91	28.3	
4.			
Cinsiyet	244	75.8	
Kadın	78	24.2	
Erkek			
Ekonomik Durum	36	11.2	
İyi	246	76.4	
Orta	40	12.4	
Kötü			
İkamet Edilen Yer	27	8.4	
Köy	43	13.4	
İlçe	252	78.3	
Şehir			
Kronik Hastalık	17	5.3	
Evet	305	94.7	
Hayır			
Sigara	35	10.9	
Evet	287	89.1	
Hayır			
Alkol	8	2.5	
Evet	314	97.5	
Hayır			
14 Kural ^a Hakkındaki Bilgi Durumu	300	93.2	
Evet	22	6.8	
Hayır			
14 Kuralı ^a Uygulama Durumu	16	5	
Uygulamıyor	183	56.8	
Bazen uyguluyor	123	38.2	
Uygulamaya çok dikkat ediyor	72	22.4	
	Min	Max	$\bar{X} \pm SS$
Yaş	18	29	20.93±1.96
Beraber yaşanan birey sayısı	1	13	5.04±1.61

$\bar{x}$: Ortalama, SS: Standart sapma

^a14 kural: Covid-19 riskine karşı T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından belirlenen kurallar

Tablo 2: Covid-19 haberlerini takip etme nedenleri ve pandeminin bireyin yaşamına etkisi

	N	%
Bulaşma Kokusu		
Evet	167	51.9
Hayır	155	48.1
Ekonomik Etki		
Evet	221	68.6
Hayır	101	31.4
Akademik Gecikme		
Evet	248	77.0
Hayır	74	23.0
Günlük Yaşamı Etkilemesi		
Evet	272	84.5
Hayır	50	15.5
Hayatını Kaybetme Korkusu		
Evet	170	52.8
Hayır	152	47.2
Sosyal Desteğe Etkisi		
Evet	220	68.3
Hayır	102	31.7
Pandemi Nedeniyle Uyku Düzenindeki Değişiklik		
Arttı	56	17.4
Azaldı	70	21.7
Değişmedi	196	60.9
Pandemi Nedeniyle Yeme Düzenindeki Değişiklik		
Arttı	94	29.2
Azaldı	50	15.5
Değişmedi	178	55.3

Tablo 3. Ölçeklerin toplam ve alt boyut puan ortalamaları arasındaki korelasyonu

Değişkenler	$\bar{X}$	SS	1	2	3	4	5	6
1. Covid-19 Kokusu	16.86	7.27	1					
2. Ölüm Belirsizlik	14.48	10.17	.587**	1				
3. Ölümü Düşünme ve Tanıklık Etme	9.77	8.05	.618**	.850**	1			
4. Acı Çekme	5.19	3.42	.560**	.884**	.806**	1		
5. Ölüm Kaygısı	31.10	21.75	.623**	.973**	.940**	.919**	1	
6. Psikolojik Sağlamlık	17.61	4.14	.318**	.338**	.336**	.321**	.354**	1

**p<0.001, $\bar{X}$: Ortalama, SS: Standart sapma

Tablo 4'te Ölüm kaygısı ve psikolojik sağlamlık ile Covid-19 korkusu arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik basit doğrusal regresyon analizi gösterildi. Katılımcıların Covid-19 korkusu ile ölüm kaygısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlendi (R=0.623, R² =0.388 p<0.01). Buna göre ölüm kaygısı

Covid-19 korkusunu %38.8 oranında etkilemektedir. Katılımcıların Covid-19 korkusu ile psikolojik sağlamlıkları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu belirlendi (R=0.318, R² =0.101, p<0.01). Psikolojik sağlamlık katılımcıların Covid-19 korkusunu %10.1 oranında etkilemektedir.

Tablo 4. Ölüm Kaygısı ve Psikolojik Sağlamlık Durumlarının Covid-19 Korkusu Üzerine Etkisine İlişkin Basit Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	B	Standart sapma	β	t	p
Sabit Değer	10.389	0.554		18.739	p<0.001
Ölüm Kaygısı	0.208	0.015	0.623	14.257	p<0.001
Sabit Değer	26.694	1.682		15.871	p<0.001
Psikolojik Sağlamlık	-0.558	0.093	-0.318	-6.000	p<0.001

Tartışma

2019'dan günümüze kadar bütün dünyada büyük etki yaratan Covid-19, başta sağlık sistemi olmak üzere ekonomik, politik, sosyal sorunların yanı sıra eğitim sisteminde de pek çok olumsuz durumlara yol açmıştır.^{21,22} Bu durum süresiz olarak kapanmaya maruz kalan üniversitelerin çevrimiçi eğitime geçmesini zorunlu kılmış ve uygulamalı eğitim alanlarını da olumsuz etkilemiştir. Uygulamanın önemli olduğu alanlardan biri olan hemşirelik eğitimi de olumsuz etkilenmiş, uzaktan eğitim ve çevrimiçi öğrenmeye ani geçiş nedeniyle öğrenci hemşirelerde zihinsel ve psikolojik sorunların meydana geldiği bildirilmiştir.²³ Ayrıca, öğrenci hemşirelerin pandemi sırasında duygusal ve sosyal yalnızlık, duygusal tükenme, yorgunluk, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu gibi diğer psikolojik sorunlardan da muzdarip olduğu vurgulanmaktadır.²⁴ Bu süreç öğrencilerin klinik uygulamada yetersiz bilgi ve becerilerle mezun olacakları konusunda mezuniyet öncesi yüksek kaygılara da neden olmuştur.^{21,24}

Sağlık profesyonellerinin Covid-19 hastalığı bulaşma riski yüksek olan grupta olduğu bilinmektedir. Kişisel koruyucu donanımların, sağlık çalışanlarını virüs bulaşmasından korusa da onları pandeminin psikolojik etkilerinden koruyamadığı görülmektedir.²⁵ Covid-19'un hemşirelik öğrencileri üzerindeki etkisine ilişkin araştırmalarda öğrencilerin ekonomik belirsizlik, ailelerinin sağlığı için yaşadıkları korku, enfeksiyon korkusu konularında ciddi kaygı ve korku yaşadıkları da gözlemlenmiştir.²⁶ Ciddi psikolojik sorunlara yol açan pandeminin olumsuz etkilerini azaltmak için geleceğin sağlık profesyonelleri olacak hemşirelik

öğrencilerine sağlanacak olan psikolojik destek ve güçlü aile desteği ile birlikte klinik uygulamalarda daha iyi kişisel koruyucu ekipmanların sağlanması, ön saflardaki sağlık hizmetlerinin dayanıklılığını artıracaktır.^{22,25}

Covid-19 sadece insanların sağlığını ve esenliğini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda stres, kaygı ve korkuya da neden olur. Korku, potansiyel bir tehditle başa çıkmak için enerjiyi harekete geçiren uyarlanabilir bir duygudur.²⁷ Çalışmamızda öğrencilerin Covid-19 haberlerini takip etme nedenleri arasında %51.9 oranında bulaşma korkusu ve %52.8 oranında hayatını kaybetme korkusunun yer aldığı bildirilmiştir. Kaplan Serin ve Doğan'ın¹⁰ hemşirelik öğrencileri ile yaptığı çalışmada da benzer şekilde öğrencilerin %45.1'inin Covid-19'dan korktuğu ve %44.2'sinin Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmekten korktuğu, %91.6'sının ise yakınlarını kaybetmekten korktuğu bildirilmiştir. Boran ve arkadaşlarının²⁵ hekim ve hemşirelerden oluşan 418 katılımcı ile yaptığı çalışmada hemşirelerin Covid-19 bulaşma korkusu %95.7 bulunmuş ve neredeyse tamamının (%99.3) Covid-19'u ailelerine bulaştırmaktan korktuğu raporlanmıştır. Ayrıca çalışmamızda hemşirelik öğrencilerinin 16.86+7.27 Covid-19 Korkusu Ölçeği puan ortalaması ile korkularının orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Erkan ve arkadaşları²⁶ da hemşirelik öğrencileri ile yaptığı çalışmada ölçek puan ortalamasının 17.11±5.85 olduğunu, Muyor-Rodríguez ve arkadaşları¹⁴ da kolej öğrencileri ile yaptığı çalışmada 18.5±5.88 olduğunu bildirerek öğrencilerin orta düzeyde Covid-19 korkusu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda literatürde yer alan araştırmaların^{15,22,27} Covid-19

korkusu puan ortalamaları sonucumuzu desteklemektedir.

Covid-19 salgınında bireylerde korku, kaygı, stres, uyku veya yeme alışkanlıklarında değişiklik, yorgunluk, hafıza veya konsantrasyon sorunları, sinirlilik, kronik sağlık sorunlarının kötüleşmesi, umutsuzluk, sigara ve alkol tüketimi gibi sorunlar yaşanabilmektedir.¹⁰ Çalışmamızda pandeminin öğrencilerin yaşamına etkisine bakıldığında ise %68.6'sı ekonomik açıdan etkilendiğini, %77'si akademik gecikme yaşadığını, %84.5'i günlük yaşamını etkilediğini bildirmiştir. Ancak %60.9'u pandemi nedeniyle uyku düzeninde bir değişiklik olmadığını, %55.3'ü de yeme düzeninde bir değişiklik yaşamadığını ifade edilmiştir. Mulyadi' nin yaptığı meta analizde de hemşirelik öğrencilerinin korku, anksiyete, stres, uyku sorunlarını deneyimlediği bildirilmiştir.¹³ Benzer şekilde Kaplan Serin ve Doğan'ın¹⁰ çalışmasında da öğrencilerin %77.3'ünün ekonomik açıdan etkilendiği, %80.5'inin akademik gecikme yaşadığı, %87.8'inin pandeminin günlük yaşamlarını etkilediği ve %73.5'inin de pandeminin sosyal desteğe olan etkilerinden endişe duyduğu saptanmıştır.¹⁰

Çalışmamızda 31.10±21.75 puan ortalaması ile öğrencilerin ölüm kaygısının orta düzeyde olduğu belirlendi. Benzer şekilde Cheng ve arkadaşlarının⁹ yaptığı çalışmada da ölüm kaygısının orta seviyede olduğu bildirilmiştir. Miranda-Chavez'in¹¹ tıp öğrencilerinde pandemi sırasındaki ölüm korkusunu incelediği çalışmada da öğrencilerin %93.66'sının orta düzeyde ölüm korkusuna sahip olduğu saptanmıştır. Araştırmamızdan farklı olarak Mohammadi ve arkadaşlarının¹² çalışmasında ise ölüm kaygısının yüksek seviyede olduğu bildirilmiştir.

Çalışmamızda Covid-19 Korkusu Ölçeği ve Ölüm Kaygısı Ölçeği arasında pozitif yönlü ve orta şiddette ilişki belirlendi. Buna göre katılımcıların Covid-19 korkusu arttıkça ölüm kaygısı da artmakta ve ölüm kaygısı Covid-19 korkusunu %38.8 oranında etkilemektedir. Gündoğan²² yaptığı çalışmada Covid-19 korkusu ile yaşam doyumu arasında negatif bir ilişki bulmuştur.

Covid-19 hastalarının bakımıyla ilgili koşulların karmaşık ve stresli olması, daha önce hiç pandemi krizi yaşamamış ve bununla başa çıkmada yeterli düzeyde mesleki bilgi, deneyim, beceri ve psikolojik kapasiteye sahip olmayan hemşirelik öğrencilerinde ölüm kaygısını artırabileceği düşünülmüştür. Bakım verenlerin ölüm kaygısı, hastalara kaliteli bakım sağlama konusundaki dayanıklılıklarını da güçlü bir şekilde etkilemiştir. Dünyada Covid-19 krizinin devam etmesi ve her yıl farklı virüs türlerinin artması ile pandemi riskinin güncelliğini koruması göz önüne alındığında, hemşirelik öğrencilerinin fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlıklarını korumak ve iyileştirmek, ahlaki cesaretlerini ve dayanıklılıklarını artırmak ve ölüm kaygılarını azaltmak için acil önlemlere ihtiyaç vardır.¹²

Sağlık personelinin Covid-19 pandemisine uyum sağlamasında ve onunla etkin bir şekilde baş etmede önemli rol oynadığı bilinen psikolojik dayanıklılık, stres ve depresyona karşı koruyucu bir kalkan görevi görmektedir.²⁸ Çalışmamızda psikolojik sağlamlılık ölçeği puan ortalaması 14.4±2.85 (orta) olarak bulunmuştur. Dayanıklılık, yaşamı tehdit eden durumlara başarılı bir şekilde uyum sağlama yeteneğidir.¹² Çalışmamızda psikolojik sağlamlılık ile ölüm kaygısı arasında negatif ilişki bulunmuş, benzer şekilde Gündoğan ve arkadaşlarının²² öğrenciler üzerine yaptığı çalışmada da psikolojik sağlamlığın Covid-19 korkusunu olumsuz etkilediği yani psikolojik sağlamlığı yüksek bireylerin, ölüm korkusundan daha az etkilendiği öne sürülmüştür. Mohammadi ve arkadaşlarının¹² yaptığı çalışmada da dayanıklılık ile ölüm kaygısı arasında negatif bir ilişki belirlenmiştir. Cheng ve arkadaşları⁹ hemşirelik öğrencilerinin ruhsal sağlıklarını ve dayanıklılık da dahil olmak üzere psikolojik kapasitelerini iyileştirmenin, Covid-19 salgını sırasında ölüm kaygılarını azalttığını bildirmektedir.

Çalışmamızda psikolojik sağlamlılık ölçeği ve Covid-19 korkusu toplam puan ortalamaları arasında negatif yönde zayıf ilişki saptandı. Katılımcıların Covid-19 korkusu azaldıkça psikolojik sağlamlık durumları artmaktadır. Ayrıca psikolojik

sağlamlılık Covid-19 korkusunu %10.1 oranında etkilemektedir. Yapılan çalışmalarda Covid-19 korkusu veya ilişkili stresin psikolojik dayanıklılığı negatif etkilediği belirlenmiş olup çalışmamızın sonucunu desteklemektedir.^{22,24,27,29} Ayrıca literatürde psikolojik dayanıklılığın bireylerin yaşadığı olumsuz psikolojik durumlara karşı koruyucu bir role sahip olduğu ve bireyin dayanıklılığını arttırdığı vurgulanmaktadır.²¹

Sonuç

Sonuç olarak, Covid-19 pandemi sürecinde hemşirelik öğrencilerinin Covid-19 korkusu, ölüm kaygısı ve psikolojik sağlamlık durumları arasındaki ilişki tespit edilmiş olup, psikolojik sağlamlığın Covid-19 korkusu üzerinde negatif, ölüm kaygısının ise pozitif etkisi olduğu bulunmuştur. Bireyin çeşitli stresörlerle etkin bir şekilde başa çıkması ve bunları yönetmesi için dayanıklılığın önemi vurgulanmıştır. Bulgular göz önüne alındığında, öğrenci hemşirelerde dayanıklılığı artırma ihtiyacı açıktır. Öğrencilere sağlanacak terapiler, psikolojik danışma, grup psikolojik danışma ve psiko-sosyal müdahale faaliyetleri yoluyla bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının güçlendirilmesinin Covid-19' un neden olduğu korku, kaygı ve stresin olumsuz psikolojik etkilerinin ortadan kaldırılmasında önemli bir rol oynayacağı söylenebilir. Covid-19 korkusunu daha az yaşayan bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının daha yüksek olacağı ve daha az ölüm kaygısı yaşayacağı düşünüldüğünde yapılacak psikolojik müdahale çalışmalarının ve mevcut sosyal mesafe ve karantina önlemleri nedeniyle çevrimiçi atölye çalışmaları ve web seminerleri gibi yenilikçi yöntemler gereklidir.

Yazar katkısı: Fikir ve kavram EKS, AÖ. Tasarım EYK, EKS. Denetleme ve danışmanlık EYK, EKS. Veri toplama ve işleme AÖ. Analiz ve yorum EYK, EKS, AÖ. Kaynak taraması AÖ. Makalenin yazımı ve eleştirel değerlendirme EYK, AÖ, EKS.

Çıkar çatışması: Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Mali destek: Çalışmanın yapılması ve makalenin yazımı süresince mali ve maddi destek sağlayan kişi ve kurum yoktur.

Kaynaklar

1. Aslan I, Ochnik D, Çınar O. Exploring perceived stress among students in Turkey during the covid-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020;17(23), 1-17. doi:10.3390/ijerph17238961
2. Tufan ZK, Kayaaslan B. Crushing the curve, the role of national and international institutions and policy makersin COVID-19 pandemic. *Turkish Journal of Medical Sciences*. 2020;50(9), 495-508. doi:10.3906/sag-2004-167
3. Wang C, Pan R, Wan X, Tan Y, Xu L, Ho CS. et al. Immediate Psychological Responses and Associated Factors during the Initial Stage of the 2019 Coronavirus Disease (COVID-19) Epidemic among the General Population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020;17(5):1729. doi:10.3390/ijerph17051729
4. Li S, Wang Y, Xue J, Zhao N, Zhu T. The Impact of COVID-19 Epidemic Declaration on Psychological Consequences: A Study on Active Weibo Users. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020; 17(6):2032. doi:10.3390/ijerph17062032
5. Kandemir F. Bazı demografik değişkenler bağlamında COVID-19 pandemi neslinin dindarlık ve ölüm kaygısı ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. *Tokat İlimiyat Dergisi*. 2020;8(1), 99-129. doi:10.5281/zenodo.3876200
6. Karakuş G, Öztürk Z, Tamam L. Ölüm ve Ölüm Kaygısı. *Archives Medical Review Journal*. 2012;21(1): 42-79. <https://dergipark.org.tr/en/pub/aktd/>

- [issue/2213/29402#article-authors-list](#)
Erişim tarihi: Mart 12, 2023.
7. Ho CS, Chee CY, Ho RC. Mental Health Strategies to Combat the Psychological Impact of COVID-19 Beyond Paranoia and Panic. *Annals of the Academy of Medicine Singapore*. 2020;49(3), 155-160. doi:10.47102/annals-acadmedsg.202043
  8. Qiu J, Shen B, Zhao M, Wang Z, Xie B, Xu Y. A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic: implications and policy recommendations. *Gen Psychiatr*. 2020; Mar 6;33(2):e100213. doi:10.1136/gpsych-2020-100213.
  9. Cheng L, Guo X, Liu H, Chen Q, Cui R. Hope, death anxiety and simplified coping style scores of nursing students during the outbreak of COVID-19: A cross-sectional study. *Medicine (Baltimore)*. 2021 Aug 27;100(34):e27016. doi:10.1097/MD.00000000000027016
  10. Kaplan S.E, Doğan R. The Relationship Between Anxiety and Hopelessness Levels Among Nursing Students During the COVID-19 Pandemic and Related Factors. *OMEGA - Journal of Death and Dying*. 2021;0(0). doi:10.1177/00302228211029144
  11. Miranda-Chavez B, Copaja-Corzo C, Rivarola-Hidalgo M, Taype-Rondan Á. Fear of Death in Medical Students from a Peruvian University during the COVID-19 Pandemic. *Behavioral Sciences*. 2022;12(5):142. doi:10.3390/bs12050142
  12. Mohammadi F, Masoumi Z, Oshvandi K, Khazaei S, Bijani M. Death Anxiety, Moral Courage, and Resilience in Nursing Students Who Care For COVID-19 Patients: A Cross-Sectional Study. *BMC Nursing*. 2022;21(1), 1–7. doi:10.1186/s12912-022-00931-0
  13. Mulyadi M, Tonapa SI, Luneto S, Lin WT, Lee BO. Prevalence Of Mental Health Problems and Sleep Disturbances in Nursing Students During The COVID-19 Pandemic: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Nurse Education in Practice*. 2021;57(October), 103228. doi:10.1016/j.nepr.2021.103228
  14. Muyor-Rodríguez J, Caravaca-Sánchez F, Fernández-Prados JS. COVID-19 Fear, Resilience, Social Support, Anxiety, and Suicide among College Students in Spain. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021;18(15):8156. doi:10.3390/ijerph18158156
  15. Yazici HG, Ökten Ç. Nursing Students' Clinical Practices During The COVID-19 Pandemic: Fear Of COVID-19 and Anxiety Levels. *Nursing Forum*. 2022;57(2), 298–304. doi:10.1111/nuf.12680
  16. Ahorsu DK, Lin CY, Imani V, Saffari M, Griffiths MD, Pakpour AH. The Fear Of COVID-19 Scale: Development and Initial Validation. *International Journal of Mental Health and Addiction*. 2020;20(3), 1537–1545. doi:10.1007/s11469-020-00270-8
  17. Ladikli N, Bahadır E, Yumuşak FN, Akkuzu H, Karaman G, Türkkan Z. Kovid-19 Korkusu Ölçeği'nin Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 2020;3(2), 71-80.
  18. Sarıkaya Y, Baloğlu M. The Development And Psychometric Properties of The Turkish Death Anxiety Scale (TDAS). *Death Studies*. 2016;40(7), 419–431. doi:10.1080/07481187.2016.1158752
  19. Smith BW, Dalen J, Wiggins K, Tooley E, Christopher P, Bernard J. The Brief Resilience Scale: Assessing The Ability to Bounce Back. *International Journal of Behavioral Medicine*. 2008;15(3), 194–200. doi:10.1080/10705500802222972
  20. Doğan T. Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*. 2015;3(1), 93–102.
  21. Eraydin C, Alpar SE. The Effect of Laughter Therapy on Nursing Students' Anxiety, Satisfaction With Life, and

- Psychological Well-Being During The COVID-19 Pandemic: Randomized Controlled Study. *Advances in Integrative Medicine*. 2022;9(3), 173-179. doi:10.1016/j.aimed.2022.06.006
22. Gündoğan S. The Mediator Role of The Fear of COVID-19 in The Relationship Between Psychological Resilience and Life Satisfaction. *Current Psychology*. 2021;40(12), 6291-6299. doi:10.1007/s12144-021-01525-w
23. Kürtüncü M, Kurt A. Problems of Nursing Students in Distance Education in The Covid-19 Pandemia Period. *Eurasian Journal of Researches in Social and Economics*. 2020;7(5), 66-77.
24. Labrague LJ. Resilience as a Mediator in The Relationship Between Stress-Associated with The Covid-19 Pandemic, Life Satisfaction, and Psychological Well-Being in Student Nurses: A Cross-Sectional Study. *Nurse Education in Practice*. 2021;56(June), 103182. doi:10.1016/j.nepr.2021.103182
25. Boran M, Boran OF, Korukcu O, Özkaya M. The Psychological Resilience and Perceived Stress of The Frontline Heroes in The Pandemic in Turkey: A Descriptive Study of The COVID-19 Outbreak-Mutations-Normalization Triad. *Japan Journal of Nursing Science*. 2022;19(1), 1-11. doi:10.1111/jjns.12442
26. Erkan F, Budak F. The Relationship Between Fear Against Covid-19 and Emotional Expression in Nursing Students. *Medicine Science International Medical Journal*. 2022;11(1), 243. doi:10.5455/medscience.2021.06.205
27. Karataş Z, Tagay Ö. The Relationships Between Resilience of The Adults Affected By The Covid Pandemic in Turkey and Covid-19 Fear, Meaning in Life, Life Satisfaction, İntolerance of Uncertainty and Hope. *Personality and Individual Differences*. 2021;172(December 2020). doi:10.1016/j.paid.2020.110592
28. Hoşgör H, Yaman M. Investigation of the relationship between psychological resilience and job performance in Turkish nurses during the Covid-19 pandemic in terms of descriptive characteristics. *Journal of Nursing Management*. 2022;30(1), 44-52. doi:10.1111/jonm.13477
29. Quintiliani L, Sisto A, Vicinanza F, Curcio G, Tambone V. Resilience and Psychological İmpact on Italian University Students During COVID-19 Pandemic. *Distance Learning and Health. Psychology, Health and Medicine*. 2022;27(1), 69-80. doi:10.1080/13548506.2021.189126